

TARIYX SABAQLARINDA KÓRGIZBELI METODLARDAN PAYDALANIW

R. B. Idrisov,

*PhD, NMPI Tariyx oqıtıw metodıkası kafedrası
docenti w.w.a, Ózbekstan*

S. Dosmağanbetov,

*NMPI Tariyx oqıtıw metodıkası
kafedrası assistent oqıtıwshısı*

Annotaciya: Bul maqalada tariyx sabaqlarında sapalı hám tereń bilim beriw maqseti alğa surilgen bolıp aldınğı pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanğan halda talabalarğa bilim beriw maqset etip qoyılğan. Jańa pedtexnologiya metodlarınıń sabaq protsesindegi jetiliskeń tárepleri kórsetilgen. Kórgizbeli metod usılınan tariyx sabaqlarında paydalanıwdıń unamlı tárepleri maqalada dálillep berilgen. Bul metodlardı qollanıw arqalı tariyxıy waqıyalardıń oqıwshılardıń yadıń bayıtıw hám tariyx sabaqlarında paydalanıw usılları kórsetilgen.

Abstract: This article deals with the goal of providing quality and in-depth education in History lessons and teaching students using advanced pedagogical technologies. Improved aspects of modern pedagogical technologies used in educational process are highlighted in the article. The article shows the advantages of using demonstration teaching methods during history lessons. Based on the wide use of these methods, the ways of enriching the historical memory of students and using them in history lessons are presented in the article.

Tayanış sózler: Metod, deduksiya, informaciya, norma, xronologik, pedagog, process, xudojnik, analitik, fotosúwret

Key words: method, deduction, information, norm, chronological, pedagogical, process, artist, analytical, photographs.

Ózbekstan Respublikası Prezidentınıń 2022 jıl 28 yanvar dağı PF-60 -sanlı “2022-2026 jıllarğa móljellengen Jańa Ózbekstannıń rawajlanıw strategiyası haqqında”ğı [1] Pármanı menen tastıyqlanğan 2022-2026 jıllarğa móljellengen Jańa Ózbekstannıń Rawajlanıw strategiyasınıń “Insan qadrın joqarılatıw hám belsendı máhelle jılı”da ámelge asırıwğa tıyılısı mámleketlik baǵdarlamasınıń 282-punktı “Tariyx ılıminıń 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw Kontseptsıyasın ámelge asırıw” wazıypasınan kelıp shıǵıp, Ózbekstan tariyxın úyreniw hám úgıt-nasıyatlawdı jáne de rawajlandırıw, ámeldegi jaǵdayǵa sın kózqarastan-analitik baha beriw, mashqalalardı anıqlaw, tarawdıń ılım-pándı rawajlandırıw, sonıń menen birge tálım-tárbiya sisteması, informaciya mákanı menen tıǵız baylanıslılıǵın nátiyjeli jolǵa qoyıw hám de aldınğı milliy hám jáhán tájiriyesin

inabatqa alğan halda anıq maqset, wazıypalar hám ústın turatuğın jónelislerdı belgılep alıwğa qaratilğan bolıp tabıladı.

Dástúriy emes bılımlendırıw - talabalardı óz kásıpıne qızıqtırıwshı, bılım dárejelerin keńeytırıwshı, olarda tez pikirlew qábiletlerin tárbıyalaytuğın, belsendı hám olardıń erkin pikirlew qábiletin rawajlandıratuğın didaktik funkciyalardı atqaradı. Tájıriybelerde kórsetkedey sıyaqlı, eger sabaqlar ádetdegi - tek tınlab otırıwğa tıykarlanğan usılda ótkerilgende, studentler informacıyanıń kóbı menen 20 payızın ózlestirgen bolsa, aldınğı pedagogikalıq usıllardan paydalanılghanda bolsa, bul kórsetkish 80-90 procentke shekem asqanlığı tastıyqlanğan.

Dástúriy emes bolmağan bılımlendırıwdıń natıyjelılığı jáne sonnan ibarat, onıń tınlawshıları pútın sistemalı bilimge iye boladı hám gárezsiz - dóretıwshılık pikirlew qábiletleri rawajlanıwı negızinde keleshek kásıplık iskerlikke tıyışlı baslanğısh kónlikpeler qalıplestırılıp, oqıw-tárbıyalıq processı ámeliyat menen tıkkeley baylanıstırıp aparıwdı támiyinleydı. Sol sebepli de ol, jetılsken oqıtıwdıń joqarı natıyjeli usıllarınan bırı bolıp esaplanadı.

Demek bız házirgi bılımlendırıwde kereginshe lekciya hám seminar sabaqlarında dástúriy emes bılımlendırıw metodikasınan paydalanıw úlken artıqmashlıqqa iye ekenin kóriwimizge boladı. Sonıń menen birge metod hám metodika haqqında ayırım pikirlerdı keltirip ótpekshımız.

J. S. Mill pikirine kóre, İlim, haqıyqattı dálillew bolıp tabıladı, dóretıwshılık bolsa qarar hám ıs-háreket normaların qabıl etiw ushın nızamlar hám tıykarlı kórsetpelerdıń jıyındısınan ibarat. İlim tılı “Bul bar, bul joq” bolsa, “Bunı qıl, bunnan qash” dóretıwshılık tılı bolıp tabıladı . [2]

Metodtıń wazıypası - bılıw protsesin, ol yamasa bul obektı ámeliy ózgeritıwdı shólkemlestırıw hám basqarıw bolıp tabıladı. Sol sebepli metod belgili nızamlıqlar, usıllar, bılıw hám háreket normaların óz ishine aladı.

F. Bekon metodti shiraqqa uqsatadi. Empirik analiz, baqlaw ham eksperiment tiykarında amelge asiwshi induktsiyani en tuwri metod dep esaplaydi.

R. Dekart haqiqatti jañalawdan, jalgandı ajiratiwshi, bilimdi asiratuğın aniq ham apıwayı nızamlardı metod dep ataydı. Ol deduksiyani ane sonday metod dep esaplagan.[3]

Tariyx ilımı basqa jamıyetlik panlerge qaraganda aniq pan esaplanadı. Bolıp otken tariyxıy waqiya-hadiyseler ham olardıń sanesın, xronologik izbe-izlikte anıqlaw, otmishtegi tariyxıy processlerdi har tarepleme qayta tiklew boyınsha ılımiy izzertlew jumislari alıp barıladı. Atap aytqanda, tariyx ilımında derekler, xronologik saneler, tariyxıy shaxslar atı, waqiya-hadiyseler bolıp otken orınlar, tariyxıy-geografiyalıq aymaqlar, ılımiy ham tariyxıy atamalar hamde sóz dizbekler, juwmaqlar ahmiyetli orın ıyeleydi.

Bilimlendiriwde zamanagoy didaktika ham bilimlendiriw bolımlerınıń natıyjelılığın asırıw, jaña ideya ham texnologiyalardıń ılımiy islep shıgılıwı ham ameliy tiykarlanıwına arttırılta. Bunda har turli pedagogikalıq sistema menen oqıtıw texnologiyaları ortasında baylanıslılıq, ameliyatta mamleket bilimlendiriw sistemasınıń jaña formalarınıń aprobasıyası, hazişgi zaman sharayatında otken zamannıń pedagogikalıq sistemaların qollaw zarurlı esaplanadı.

Pedagogikalıq texnologiya payda bo'lganga shekem basqa maseleler qatarında quramalı qurılma ham processler uyreniletuğın bilimlendiriw sisteması sheñberinde aýne bilimlendiriw procesın jetkiliklishe natıyjeli rejelestiriw qağıydası islep shıgılmadı. Bul bosliqtı pedagogikalıq texnologiya pedagogtıń rejelestirilgen oqıw procesine dotiriwshilik bagdarları ushın keń orın qaldırğan halda toltıradı. Pedagogikalıq texnologiyanıń ayırıqsha tarepi sonnan ibarat, ol jagdayda oqıw maqsetlerine sózsız erisiw oqıw processinde rejelestiriledi ham amelge asırıladi. Texnologiyalıq bagdarlaw, barinen burın, juzekilikte emes, balkı joybarlastirilgan natıyjeni amelge asırıw imkanıyatın beretuğın konstruktiv, korsetpeli sxemada oz korınısın tabadı.[4; 80]

M. V. Klarin pıkrı boyınsha oqıtıwshı (pedagog) lar tárepinen maqsetlerdi belgilewdıń ayırıqsha usılları tómendegishe:

1. Oqıw materialınıń rejesinen kelip shıǵıp, maqsetti belgilew.
2. Maqsetti oqıtıwshı (pedagog) iskerligi arqalı anıqlaw.
3. Oqıwshı -studenttiń intellektuallıq, emotsional, jeke rawajlanıw ishki processleri hám nızamlıqları arqalı oqıw maqsetin qoyıw.

Oqıtıwdıń maqseti tálim mazmunı, oqıtıwshı (pedagog) dıń yamasa oqıwshı-studenttiń iskerligi arqalı belgilew tálimde kútilgen nátiyjeler haqqında anıq tásirlerdi ıyelewge múmkınshılık bermeydi.

Demek tariyx sabaqlarında aldınǵı pedagogikalq metodlardan paydalanıp oqıwshılardıń tariyxıy sanasın hám tariyxıy bilimlerin asırıwǵa járdem beretuǵın ayırım metodlardan paylanıwımız múmkın. Birinshi gezekte tariyxıy materiallardı oqıwshılardıń ańsat hám tez ózlestiriwıne erisiwımız zárúr bolıp esaplanadı. Bunıń ushın kórgızbeli qurallardan paydalanıw metodları arqalı tariyx sabaqlarında tariyxıy tulǵalardıń yamasa tariyxıy waqıyalardıń bolıp ótken orınları haqqında oqıwshılardıń tariyxıy yadıń qalıplestiriw arqalı erisemiz.

Metodlar tómendegi toparlardı óz ishine aladı :

1. Oqıw maǵlıwmatların esitiw arqalı qabıllaw metodları (awızsha metodlar : gúrriń, lekciya, sáwbet hám basqalar).
2. Oqıw maǵlıwmatların kórgızbeli uzatıw hám kóriw arqalı qabıllaw metodları (kórgızbeli metod, suwretler arqalı kórsetiw hám basqalar).
3. Oqıw maǵlıwmatların ámeliy mıynet háreketleri arqalı beriw (ámeliy metodlar, shınıǵıwlar, laboratoriya jumısları, programma dúziw, pedagogikalıq máselelerdi sheshiw, mıynet háreketleri hám basqalar).

Kórgızbeli metodi tómendegi imkanlardı jaratadı.

Kórgızbeli metod -degenımızde eń aldın oqıtıw hám tariyxıy bilimlerdiń úyreniwdiń kórgızbeli metodi túsınıledi. Bunda okıtıwshınıń temanı túsındırıwde derekleri hám onıń kórgızbeli bolıwı onıń oqıwshılarda anıq, tayar obrazlarǵa súene biliw, oqıw materialların túsındırıw waqtında kórgızbeli materiallardan

paydalanıw hám bul metodqa tayanğan halda oqıwshılardıń bılıw qábiletin aktivlestırıw hámde olarıń úyrenılıp atırğan tariyxıy faktlerdı hám waqıya hám hádiyselerde ásirese ózınıń yaqı olardıń sáwlelenıwın kóriw járdeminde úyrenıw túsınıledi:

Bunda bızıń erisetuǵın múmkinshılıklerimiz tómendegishe;

1. tariyxıy bilimlerdeń tıykarǵı derekleri bolıp xızmet etedi,
2. Oqıw materiallarınıń tálim-tárbiya wazıypaların unamlı ámelge asırıwǵa járdem beredi;
3. Oqıtıwshınıń bayanlawınıń obrazlı hám tásirshenligin arttıradı hám járdem beredi;
4. oqıwshılardıń sabaq materialların úyrenıwge qızıqǵıwshılıǵın asıradı hám olardıń bılıw iskerligin aktivlestiredi;
5. oqıtıwshınıń bayanın hám onıń sabaqta qollanatuǵın basqada oqıw usılların oqıwshılardı ańsat túsınıp alıw imkanın jaratadı;
6. oqıwshılardıń pikirlew hám dóretıwshılık qábiletin ósiredi;
7. oqıwshılar biliminiń anıq, teren hám bekkem bolıwına járdem beredi;

Bunnan basqa tariyx sabaqlarında paydalanıw usıllarına bırı bul súwretli kórgızbeli qurallar hám arxeologiyalıq tabılmalar, toponomikalıq karatalardan paydalanıw bolıp olardan;

Súwretli kórgızbeli qurallar:

- 1) Súwretli kórgızbeli quralla ulıwma orta bilimlendirıw hám orta arnawlı bilimlendirıw sistemasında kóbirek qollanıladı.
- 2) Ótmishten qalǵan eskı tup nusqa jazba hújjetler tıykarında jaratılǵan súwretli kórgızbe qurallar, hújjetli foto súwretler hám kino-filmler, muzey predmetleri, monumental esteliklerdeń súwretleri, mıynet quralları hám mádeniy esteliklerdeń súwretleri hám t.b
- 3) Ilımy jaqtan dálillenıp qayta tiklengen arxitekturalıq hám basqa da estelikler súwretleri, úy ruzgershilik buyımları yamasa olardıń súwretleri;

4) Xudojnıktıń dóretıwshılıǵı menen ıslengen súwretler, tariyxıy kórkem-óner shıǵarmalar, sabaqlıqta berilgen illustrasiyalar, plakatlar, modeller h.t.b Interaktiv metodlar tıykarında dúzilgen sabaq sıstemalarında túrlı strategiyalardan paydalanıladı. Bunda studentlerge kitaplar, dápter hám basqa usıllardan paydalanıw qadaǵan etilmeydı, kerısinshe bunday usıllardı qóllaw xoshametlenedı. Studentlerdıń dóretıwshılık múmkinshılıklernı rawajlandırıw, mashqalalardı sheshıwde tayın standart sheshimler menen birge standart bolmaǵan sheshimler qabil qılıwǵa baǵdarlaw, studentler ishki sezımtallıǵın júzege shıǵarıp, olardı logikalıq pikirlewge shaqırıw, olardı salıstırıw, jeke analitik oylawǵa úyretıw, studentlerde intellektuallıq, zıyreklik pázıyletlernı qalıplestırıw hám belgili baǵdarda jáne de joqarı dárejede rawajlandırıw maqsetinde mashqalalı usıldan paydalanıladı.[5]

Jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw tariyx sabaqların oqıwshılarda sapalı bılımlendırıw ham tariyxıy waqıyalıqlardı tereńnen túsınıwge jane de oqıwshı jaslardın tariyxıy yadınıń kúsheyıwıne alıp keledi.

Juwmaqlap aytqanda, bunday sharayatta oqıtıwshı joqarı rawajlangan pikirlew qábiletine, máseleler boyınsha baqlaw júrgızıwge, mashqalalardı waqtında sheshe alatuǵın qábiletke iye bolıwı talap etiledi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>
2. Kanke V.A Filsofiya dlya ekonomıstov. Uchebnik. -M.: Omega-1, 2008.
3. Shermuxamedova N. Falsafa va fan metodologiyası. -T.: Universitet, 2008.
4. Axmetova K.I., Fayzullaeva D.M., Xoshimova D.P. «Oliy wquv yurtida innovatsion ta'lim texnologiyasını loyihalashtirish, rejalashtirish va unı amalga oshirish» mavzusı bóyicha ótkazıladıǵan trening mashǵulotınıng ta'lim texnologiyası: Uslubiy qóllanma /«Iqtisodiy ta'limda óqıtish texnologiyası» seriyasidan. - Toshkent: TDIU, 2010. - 80 b.
5. Ganiyeva M., Fayzullayev D., Ne'matov I. Nazariy va amaliy o'quv mashg'ulotlarda o'qıtish texnologiyaları to'plamı. - Toshkent: Iqtisodiyot, 2013.